

„NUKAT – AUTOSTRADA INFORMACJI CYFROWEJ”

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 18.03.2013 r.

Od 2009 r. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie realizuje projekt *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej*, finansowany z funduszy Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, lata 2007-2013, Priorytet 2. *Infrastruktura sfery B + R*. Działanie 2.3 *Inwestycje związane z rozwojem infrastruktury informatycznej nauki*. Jego zakończenie planowane jest na połowę 2013 r. Konferencja naukowa *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej*, którą zorganizowano w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w dniu 18 marca 2013 r., była więc doskonałą okazją do wstępnego podsumowania całego projektu oraz prowadzonych w jego ramach prac. W ich efekcie dokonano rozbudowy zasobów katalogu centralnego NUKAT, zmodernizowano wyszukiwarkę KaRo, tworząc jej kolejną, trzecią wersję, przeprowadzono retrokonwersję czasopism ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz bibliotek wydziałowych Uniwersytetu Warszawskiego, a także zdigitalizowano najcenniejsze czasopisma ze zbiorów BUW, które ukazywały się w latach 1801-1939, a część z nich opublikowano w bibliotece cyfrowej e-BUW.

Konferencja naukowa była podzielona na dwie sesje. Na każdą z nich składały się cztery wystąpienia. Pierwszą sesję prowadziła dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie Ewa Kobierska-Maciuszko. Rozpoczął ją referat Anny Wołodko (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie), koordynatora projektu *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej*, prezentujący aspekty organizacyjne, finansowe tego przedsięwzięcia oraz podsumowujący doświadczenia, jakie Biblioteka nabyła w trakcie jego prowadzenia. Był to pierwszy projekt prowadzony przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie na tak znaczącą skalę finansowany z funduszy strukturalnych. W tej sytuacji niezwykle cenne okazało się stałe wsparcie Biura ds. Wspomagania Rozwoju UW, na które Biblioteka mogła liczyć zarówno na etapie przygotowywania projektu, jak i podczas jego realizacji. Początkowo zakres prac, które miałyby zostać wykonane w ramach projektu, zakrojony został bardzo szeroko. Ostatecznie jednak z niektórych pomysłów zrezygnowano, pozostawiając cztery zadania stanowiące właściwy przedmiot późniejszych poczynań. W ich efekcie udało się osiągnąć następujące cele: utworzono ponad 1800 nowych rekordów bibliograficznych czasopism pochodzących ze zbiorów BUW oraz bibliotek wydziałowych UW, scalono z katalogiem centralnym NUKAT prawie 300 000 rekordów bibliograficznych pochodzących z 30 katalogów lokalnych bibliotek naukowych, wzbogacając go jednocześnie o ponad 1 260 000 symboli centralnej informacji o zbiorach polskich bibliotek naukowych, zmodernizowano wyszukiwarkę bibliograficzną KaRo oraz utworzono ponad 3 000 000 skanów czasopism, głównie XIX-wiecznych ze zbiorów BUW. Wymagało to ogromnego wysiłku i zaangażowania biorącego

w nim udział zespołu i jego koordynatorów. Sprawnego prowadzenia prac nie ułatwiały częste kontrole prowadzone przez liczne uprawnione do tego instytucje, skomplikowane procedury przetargowe utrudniające terminowe wydatkowanie środków finansowych oraz konieczność wielokrotnego aneksowania umowy, co było wymagane m. in. z uwagi na przesunięcia środków pomiędzy kategoriami wydatków przewidzianych w projekcie. Warto więc za prelegentką postawić następujące pytania: dlaczego instytucji wspierających beneficjentów jest tak mało, a instytucji kontrolujących tak wiele, albo dlaczego realizacja ustawy o zamówieniach publicznych przypomina chodzenie po polu minowym.

Prowadzona w ramach projektu *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej* retrokonwersja czasopism znajdujących się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, a następnie digitalizacja wybranych tytułów poprzedzona była ich typowaniem do jednego lub obydwu wymienionych działań. W wystąpieniu zatytułowanym *Proces typowania czasopism dziewiętnastowiecznych przeznaczonych do digitalizacji: metodyka działań* Zbigniew Olczak (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) szczegółowo omówił procedurę kwalifikowania czasopism do retrokonwersji i digitalizacji, przyjętą w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie na potrzeby realizacji tego projektu. W pierwszej kolejności przeglądano katalog kartkowy pod kątem wyselekcjonowania opisów czasopism XIX-wiecznych, czyli takich, których przynajmniej jeden numer ukazał się w latach 1801-1918 (zasięg chronologiczny zbiorów XIX-wiecznych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie). Jednocześnie określano kolejność ich opracowania oraz wstępnie wskazywano tytuły przeznaczone do digitalizacji. Podstawowym problemem występującym w tej części prac był brak możliwości określenia na podstawie opisu znajdującego się w katalogu kartkowym dokładnej liczby rekordów bibliograficznych, które powstaną w katalogu komputerowym w wyniku opracowania całego ciągu czasopisma. Powodowały go częste zmiany tytułów czasopism ukazujących się w tym okresie. W drugim etapie typowania przygotowywano właściwą listę tytułów czasopism przewidzianych do digitalizacji. Umieszczano w niej wydawnictwa unikatowe, o dużej wartości źródłowej, z zachowaniem pierwszeństwa druków warszawskich, a w dalszej kolejności pochodzących z zaboru rosyjskiego oraz wydawnictw emigracyjnych. Decydowano się na digitalizację przede wszystkim wydawnictw będących w złym stanie zachowania, które nie posiadały żadnej formy wtórnej. Wykonując 3 001 513 skanów oraz umieszczając w bibliotece cyfrowej e-bUW 82 412 publikacji, osiągnięto zakładane w projekcie efekty.

Autorem kolejnego wystąpienia *KARo 2001-2013, dwanaście lat polskiej wyszukiwarki bibliograficznej* był dr Tomasz Wolniewicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Wyszukiwarka ta pełni funkcję narzędzia będącego uzupełnieniem katalogu centralnego NUKAT. Jej użytkownicy mogą prowadzić wyszukiwania w rozproszonych katalogach polskich bibliotek naukowych, zyskując sposobność do otrzymania odpowiedzi na zapytanie informacyjne skierowane jednocześnie do wielu z nich. KaRo powstało w 2001 roku jako alternatywa dla koncepcji „drugiej bazy NUKAT”, w której miały znaleźć się katalogi tych bibliotek, które nie podjęły czynnej współpracy przy współtworzeniu katalogu centralnego. Był on stale rozwijany dzięki wsparciu tej inicjatywy ze strony Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Biblioteki Uniwersyteckiej

w Warszawie. W październiku 2012 r., w wyniku modernizacji tego narzędzia dokonanej w ramach projektu *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej*, powstała trzecia wersja KaRo, która zastąpiła działające do tego czasu KaRo 2. Do najistotniejszych zmian zaimplementowanych w KaRo 3 autor referatu zaliczył m. in. zmianę kodowania interfejsu z ISO Latin 2 na Unicode, włączenie obsługi Federacji Bibliotek Cyfrowych oraz związanej z tym obsługi rekordów w formacie DublinCore, zmianę układu strony startowej, rozbudowanie nawigacji w wynikach wyszukiwania, wdrożenie technologii AJAX zapewniającej płynną i bardziej niezawodną pracę interfejsu, wdrożenie pamięci podręcznej dla wyników przeszukiwania rozproszonego, uruchomienie funkcji koszyka służącego do zarządzania rekordami przeznaczonymi do ich późniejszego pobrania oraz wprowadzenie dwóch trybów pracy – prostego i zaawansowanego. Dane statystyczne, do których odwołano się w następnej części prezentacji, jednoznacznie wskazują, że stale rosnąca liczba zapytań zadawanych przez użytkowników za pośrednictwem wyszukiwarki KaRo swoją najwyższą wartość osiągnęła w 2010 r. Zdaniem dr. Tomasza Wolniewicza, wraz z rozwojem zasobów katalogu centralnego NUKAT zainteresowanie wykorzystaniem wyszukiwarki KaRo powinno w przyszłości słabnąć. Swoje wystąpienie dr Wolniewicz zakończył pokazem strony startowej KaRo 3 oraz jego użycia w trybie wyszukiwania prostego oraz zaawansowanego.

NUKAT i Federacja Bibliotek Cyfrowych – pierwsze wyniki działań w kierunku integracji metadanych był ostatnim referatem w tej sesji. W imieniu wszystkich jego współautorów (Cezary Mazurek, Marcin Mielnicki, Krzysztof Sielski, Marcin Werla z Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego) został przedstawiony przez Krzysztofa Sielskiego. Do głównych zagadnień, które zostały omówione w prezentacji, należały działania prowadzone przez PCSS w ramach projektu SYNAT polegające na: agregacji danych z wielu źródeł, tworzeniu reprezentacji wiedzy w ontologii FRBRoo, integracji i wzbogacaniu danych. Dane pochodzące z różnych źródeł (katalog centralny NUKAT, Federacja Bibliotek Cyfrowych, Muzeum Narodowe w Warszawie oraz Muzeum Narodowe w Krakowie) wprowadzane są do jednej bazy danych, zwanej agregatorem danych źródłowych, gdzie poddawane są ujednocnieniu umożliwiającemu ich późniejsze przetwarzanie. Polega ono na mapowaniu tych danych w ontologii FRBRoo, a następnie ich wzbogacaniu danymi ze źródeł pomocniczych (JHP KABA, Geonames, VIAF), w wyniku czego powstaje semantyczna baza wiedzy. Ponadto pokazany został prototypowy interfejs do bazy wiedzy oraz zaproponowane zostały scenariusze wykorzystania bazy wiedzy do wzbogacenia funkcji portalu Federacji Bibliotek Cyfrowych.

Prowadzenie drugiej sesji konferencji powierzono kierownicze Centrum NUKAT Marii Burchard. Autorzy wystąpienia rozważania skupili wokół zagadnień związanych z funkcjonowaniem katalogów centralnych, a wśród nich także katalogu NUKAT. To z ich istnieniem należy wiązać upowszechnienie się standardów bibliotecznych w zakresie katalogowania zbiorów. Zdaniem autorki prezentacji *Standardy biblioteczne gwarantem jakości informacji i filarem współpracy w katalogach centralnych* rozpoczynającej tę sesję – Małgorzaty Wielek-Konopki (Biblioteka Jagiellońska), tworzenie spisów, wykazów, inwentarzy, katalogów oraz stosowanie w tym celu jednolitych zasad wynika z towarzyszącej człowiekowi

potrzeby porządkowania świata, ujęcia go w ściśle określone, spójne ramy. Szybki rozwój standardów bibliograficznych w Polsce i na świecie przypada na wiek XIX oraz XX. W Polsce związany jest z rozpoczęciem stosowania tzw. instrukcji pruskiej oraz późniejszymi działaniami Związku Bibliotekarzy Polskich, a na świecie z wydaniem podręcznika *Rules for the Dictionary Catalog* autorstwa Charlsa Ammi Cuttera oraz późniejszymi pracami prowadzonymi w ramach Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA. Autorka zwraca uwagę na różnorodność i wielość definicji takich terminów jak standard, norma, normalizacja. W dalszej części prezentacji próbuje odpowiedzieć na pytanie, do czego i komu potrzebne są standardy katalogowania. Na pierwszym miejscu wymienia użytkowników informacji. Podkreśla, że postępowanie bibliotekarzy wbrew obowiązującym zasadom katalogowania prowadzi do powstawania licznych problemów, na które natrafiają osoby korzystające z katalogów bibliotecznych. Wymienia konkretne sytuacje, które utrudniają lub wręcz uniemożliwiają użytkownikowi dotarcie do informacji o poszukiwanym dokumencie. Zaznacza, że w podejmowaniu współpracy między bibliotekami, której doskonałym przykładem jest katalog centralny NUKAT, niezwykle istotne jest oparcie jej na wspólnie wypracowanych i konsekwentnie stosowanych standardach oraz procedurach. Dzięki ich przestrzeganiu możliwa jest realizacja takich projektów jak *NUKAT – autostrada informacji cyfrowej* polegających na scalaniu danych poprzedzonych ich jednoznaczną identyfikacją, a to bez przestrzegania jednolitych zasad opracowania dokumentu w różnych katalogach bibliotecznych nie byłoby możliwe do osiągnięcia.

Leszek Śnieżko (Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie) w referacie na temat *NUKAT wobec nowych trendów w katalogowaniu* omówił zachodzące obecnie przemiany w zakresie opracowania zbiorów. W tym kontekście wspominał o modelach FRBR, FRAD, FRSAD, które coraz śmieiej przenikają do praktyki bibliotekarskiej. Zwrócił także uwagę na opracowaną przez IFLA *Deklarację międzynarodowych zasad katalogowania*, której znajomość w krajowym środowisku bibliotekarskim, pomimo przetłumaczenia jej treści na język polski, w dalszym ciągu wydaje się niewystarczająca. Ponadto powiedział o nowych zasady katalogowania RDA, które pretendują do roli światowego standardu w katalogowaniu, technologii Linked Data, dzięki której dane tworzone w bibliotekach będą mogły być włączone do światowego obiegu informacji oraz następcy formatu MARC21, który nosi roboczą nazwę BIBFRAME. W dalszej części prezentacji Leszek Śnieżko skupił się na zaprezentowaniu stanowiska NUKAT wobec wprowadzenia nowych zasad katalogowania. Podstawową korzyścią przyjęcia RDA byłoby ujednoczenie zasad katalogowania umożliwiające opisanie wszystkich typów dokumentów. Autor postawił pytanie: Czy NUKAT jest już gotowy na wprowadzenie modelu FRBR oraz FRAD, który jest fundamentem RDA? Uznał, że katalog centralny NUKAT jest w dogodnej sytuacji wyjściowej do podjęcia takich prac, przede wszystkim dzięki konsekwentnemu budowaniu kartoteki haseł wzorcowych, od samego początku współpracy między bibliotekami, stosowaniu w szerokim zakresie tytułów ujednoczonych oraz używaniu w rekordach bibliograficznych haseł dla współtwórców z oznaczeniem formy odpowiedzialności. Jednocześnie zastrzegł jednak, że istnieją obszary, w których konieczne jest wprowadzenie zmian (zawartość rekordów typu autor/

tytuł, związaną więcej niż jedną formą odpowiedzialności z użytym w rekordzie bibliograficznym hasłem dla współtwórcy dokumentu). Prelegent podkreślił także, że dane znajdujące się w katalogu centralnym NUKAT powinny być zapisywane w sposób sformalizowany, umożliwiający ich automatyczne przetwarzanie, co obecnie nie zawsze ma miejsce (np. sformalizowanej postaci nie otrzymują zapisy umieszczane w polach 667 oraz 670 rekordu KHW dla osoby).

Jako następny wystąpił dr Henryk Hollender (Biblioteka Uczelni Łazarskiego) z referatem *Katalogi centralne – aspekty polityczne*. Wprowadzając uczestników w tematykę swojej prelekcji, stwierdził, że o polityce możemy mówić dopiero wówczas, gdy podejmowane są działania obejmujące całą społeczność. W związku z tym, że katalog narodowy, jakim jest katalog centralny NUKAT, stanowi część krajowego systemu informacji, to takie kwestie jak organizacja i ekonomika katalogowania, zasady informacji i udostępniania zbiorów czy odzwierciedlenie spuścizny dokumentarnej należą do sfery poczynań politycznych. Na katalog centralny NUKAT należy patrzeć w tym kontekście jak na instytucję polityczną z uwagi na to, że doprowadziła do ujednoczenia zasad katalogowania, oferuje bibliotekom współpracującym cały wachlarz usług, w tym współkatalogowanie zbiorów, jest finansowana ze środków publicznych, przedmiotem jego działalności są dobra kultury i informacja naukowa oraz dąży do kompletności, obiektywizmu i neutralności swoich zasobów. Dr Henryk Hollender w dalszej części wystąpienia sygnalizował konkretne problemy związane z obecnym kształtem katalogu centralnego NUKAT, a mianowicie z praktycznie pełnym wyłączeniem literatury pięknej z opracowania rzeczowego oraz brakiem symboli KBK w katalogu centralnym NUKAT oraz brakiem precyzji i jednoznaczności pojawiającej się w niektórych hasłach przedmiotowych jhp KABA, które mogą prowadzić do niewłaściwych wyników wyszukiwania. Na zakończenie odwołując się do przykładu katalogu COPAC, ukazał mechanizmy funkcjonowania skutecznych instytucji państwowych, do których zalicza: podział na ciała programowe, kompetencyjne i wykonawcze, istnienie rozbudowanej hierarchii zależności, skomplikowanego, wielostopniowego obiegu decyzji i środków finansowych, stosowanie triady raport – rekomendacja – strategia oraz wypracowanie skutecznych procedur kontrolnych, czyniących transparentnym całe przedsięwzięcie. W podsumowaniu dokonał krótkiego przeglądu problemów politycznych związanych z działalnością bibliotek w Polsce.

Ostatni referat zatytułowany *NUKAT – czy doszliśmy do ściany* przedstawiła Agnieszka Kasprzyk (Centrum NUKAT Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie). Istniejący od ponad 10 lat katalog centralny NUKAT liczy obecnie ponad 2,5 miliona rekordów bibliograficznych, opracowanych dla niemal wszystkich rodzajów zbiorów bibliotecznych. W 2012 r. centralna informacja o zbiorach 120 bibliotek współpracujących z katalogiem centralnym NUKAT podała liczbę 8 500 000 symboli prowadzących z katalogu centralnego do katalogów lokalnych tych bibliotek. W ponad dziesięcioletnim okresie istnienia katalogu centralnego NUKAT wypracowano mechanizmy usprawniające proces współkatalogowania, utrzymano na poziomie niezbędnym dla prowadzenia efektywnej oraz skutecznej współpracy sprzęt oraz oprogramowanie, jakimi dysponuje Centrum NUKAT. Ta jednostka BUW uczestniczy w licznych projektach o zasięgu ogólnokrajowym (NUKAT – autostrada Informacji Cyfrowej, SYNAT) oraz międzynarodowym

(przekazywanie danych do Google Books, Google Scholar, międzynarodowej kartoteki haseł wzorcowych VIAF oraz katalogu WorldCat). To wszystko świadczyć może o stałym rozwoju katalogu centralnego NUKAT. Jednak jego funkcjonowanie wiąże się również z pewnymi problemami. Wśród nich Agnieszka Kasprzyk wymienia brak znaczących i dużych bibliotek w gronie bibliotek współtworzących ten katalog, m.in. Biblioteki Narodowej, niektórych bibliotek uniwersyteckich, bibliotek politechnik, wojewódzkich bibliotek publicznych, a ponadto zbyt wolne tempo retrokonwersji prowadzonej w bibliotekach, brak prób zbudowania centralnego systemu wypożyczeń międzybibliotecznych, niewielką intensywność prac nad zintegrowaniem katalogu centralnego z pokrewnymi źródłami danych (bibliografiami zawartości, serwisami czasopism elektronicznych, bibliotekami cyfrowymi). Wymienioną listę uzupełnia brak zainteresowania współpracą ze strony Biblioteki Narodowej, czego konsekwencją jest choćby utrzymywanie dwóch kartotek haseł wzorcowych, oraz dublowanie prac w zakresie prowadzenia katalogów centralnych. Ponadto autorka stwierdza, że dane katalogu centralnego NUKAT nie są w wystarczającym stopniu wykorzystywane przez instytucje spoza środowiska bibliotecznego, nie są w satysfakcjonujący sposób wzbogacane skanami okładek lub linkami prowadzącymi do wersji online dokumentu. Nie prowadzi się również badań potrzeb użytkowników katalogu centralnego NUKAT. Brakuje również wystarczającego wsparcia ze strony urzędów oraz instytucji państwowych oraz organizacji i ciał kolegialnych, do których zadań należy wspieranie tego rodzaju przedsięwzięć. Na zakończenie prelegentka wraca do tytułowego pytania: Czy doszliśmy już do ściany? Odpowiedź na to pytanie zależy także od samych bibliotekarzy.

Roman Tabisz
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie